

Մ Ա Յ Ր Դ Ի Ի Ա Ն

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ. — Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես թաղմ. 1923, էջ 317)

ԽԸ.

Գրուած է Հ. Եղիայի թուղթը Պելկրատէն: Սակայն այդ գրէն որոշ բան մը չի հասկցուի կատարուած ծիսին հանդիսավայրին նկատմամբ. ինչ որ կ'երևի՝ Հայոց եկեղեցին է այն:

Պատմուած զեպըը Հ. Եղիայի զոյգ նախորդներուն՝ Ստեփանոսի և Բարդղղի. մէտոսի շրջաններէն մնացած սովորութեանց արդիւնք է անշուշտ: Հոս կը գետեղենք այդ մասը՝ ծիսական սովորութեանց հետաքրքրուողներուն համար:

Գերայարգեցիկը և Վսեմագունեղի տեսուն տեսուն
Որխրարայ աստուածաբանութեան վարդապետի և Սրբայ Հօրն մերում

... Նա և յաւուր ուրբաթու խաչեալ ոչ միայն դնեն զխաչելութիւնն, այլ և հանւ
դիսապէս բազմեցուցանեն զսրբազնութիւնն ներ բիրաւոր մոմեղինացն վառեցելոց. իսկ
մեք յայնմիկ գիշերին հուպ արշալուսին սկսաք ներ այնքան խառնիխուռն ժողովրդեանն
հանդէպ սրբազնութեան ժամ ասել ըստ հայկականի կերպին, և ի «տէր երկնից» ին ոմն
ի զպրաց սկսաւ մարել զամենայն մոմեղէնսն, իսկ ես յայնժամ արգելեցի զնա ասելով,
թէ այն երկուս մոմն որք են հուպ սրբութեան՝ մնացեն այնպէս վառեալ, և նա սկսաւ
ընդգիծմանալ թէ է խաւարումն, և մինչ ետես թէ ոչ եղև այնպէս, ըստ որում ինքն
կամէր, իսկոյն ելեալ յեկեղեցւոյն վրդովելով զնաց ի տուն իւր: Եւ և զսոյնս երբեք
տեսեալ և լուեալ իցես, թէ ոք ի զպրաց ճիգմէով կամ ճլերն բաց ոտիւք սպասաւորել
պատարագին, և մանաւանդ զսոյնս որ բոկ ոտիւք, այսինքն առանց ճիգմէի և բապճի
չապիք հազանիկ և ներ այսքան բազմաց ազանց սպասաւորել ի ձայնաւոր պատարագին...

Եղիա՛ վարդապետ!

1733

յունիսի 27

ԽԹ.

Հայկական խորհրդատետրին ինչ ինչ մասերուն շուրջ յարուցուած յոյժ կարեւոր
և հետաքրքրական հարցեր կը պարունակէ հետեւեալ յարգի վաւերաթուղթը:

**Գերապայծառի Տեսան Տեսան Միխրայայ Աբրայ Հօրդ մերոյ
գիրազանցի Աստուածարաննոքեան վարդապետիդ**

Վսեմագունիւ յարգութեամբ և բազմա սիրով և ողջունիւ յայտ լիցի, զի յայսմ ամի եկն աստ ի կրտսանդնուպօլիս ոմն թիֆլիզցի ուղղափառ քահանայ Տէր Գաբրիէլ անուամբ, որ զնացեալ ի յերկիրն լէհաց ի քաղաքն ըստանիսլաւ (ուր նստի Ստեփաննոս վարդապետն լէհացի) դիպեալ է ոմանց նորագունից կարգաւորաց ուսելոց ի լաթին դպրատան անդ եղելոյ. որոց տեսեալ զխորհրդատեսորն՝ վերոյասացելոյ քահանային (զորբազրեցեալ խորհրդատեսորն ի սրբոյ Ժողովոյն ասեմ զոր մեք ի կիր առնուիք) ասաւ, ցեալ են, թէ զայս խորհրդատեսորս սրբազրօղն ոչ գիտելով բարեպէս զլաթին լեզուն, չէ բարեպէս սրբազրեալ և թիւր հասկացուցեալ է սրբոյ Ժողովոյն. ուստի սղալ է ասացեալ են այն բան [«]որ աղբիւրդ էս կենաց[»] աղօթին, ուր ասէ (Տպաւորեմ յոգւոյ սոցա զձե մարմնոց ցուցակի), այլ ասելի է այսպէս (տպաւորեմ յոգւոյ սոցա զայս գոլ ճշմարիտ մարմին և արիւն Տեսան մերոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի) տարածելով ի վերայ մարմնոյն Քրիստոսի զգօրութիւն բանին. և այսու կերպիւ սրբազրեալ են զխորհրդատեսորն այսմիկ քահանայի որ այժմ բնակի աստ. և բաց յայսմանէ ներմուծեալ են զերկու աղօթս ի յերկու տեղիս ասելով թէ պակասէ այս խորհրդատեսորս և ի մեր կատարեալ խորհրդատեսորէն լրացուցանեմք զսա. արդ առաջին աղօթն այս է. Զքեզ ուրեմն ամեւ, նազթած հայր ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ քոյ տեսան մերոյ, խոնարհեալք աղաչեմք և խնդրեմք, զի ընկալցիս և օրհնեսցես զնուէրս ի զայս, և զտուրս ի, և զսուրբ ի պատարագս ամբիծ, զոր քեզ մատուցանեմք. վասն զի սուրբ սուրբ սուրբ ես: Զայս աղօթս զրեալ են զկնի աղօթին [«] արժան է ստուգապէս և իրաւ [»] և այլն: Երկրորդ աղօթն այս է. Երկիր պազանեմք քեզ Քրիստոս փրկութիւն աշխարհի, բան Հօր պատարագ կենդանի ճշմարիտ մարմին, անարատ Աստուած, և կատարեալ մարդ. որպէս բերանովս խոստովանիմ, նոյնպէս և հոգւովս դաւանիմ և հաւատամ. աղաչիմ զքեզ որդի սուրբ Աստուած տէր ամենակալ, շնորհել մեզաց իմոց զթողութիւն, և տալ ծառայիս քում զզօի զպատուութեան, որ և փրկեցայց քե ի յաւիտենական հրոյն վասն կամաւոր չալւ-չարանաց քոց. զի դու ես ճշմարիտ Գառն Աստուծոյ, որ բաշխիս ի փրկութիւն ազգի մարդկան և բառնաս զմեզս աշխարհի: Զայս աղօթս զրեալ են յառաջ քան զաղօթն. Նայեաց տէր մեր Յիսուս Քրիստոս յերկնից, և այլն: Բաւ է ողջ լերուծ:

1733 յունիսի 29

[Կ. Պոլիս]

Ն. Խ. Տէրութեան չ. Թամաս Վլարդապետ

Ծ.

Յառաջ կը վարէ Հ. Եղիա մանրամասն տեղեկութիւններ իւր պաշտօնավայրի առօրեայ կեանքին՝ ինչպէս նաև քաղաքական ինչ ինչ դէպքերու շուրջ, որոնք շատ բուռնակութիւն են մեր ԽԶ վաւերաթուղթին պարունակութեան:

Գերայարգեցելոյ և վսեմագունելի տեսան տեսան
Միխրայայ Աստուածարաննոքեան վարդապետի և Աբրայ Հօրմ մերուի

... Ստամպուլի գերձակ Ղազարի որ կամէր ծառայել մեզ, եկն աստ ի սէլանիկու ... ի մարտ եկեալ է ի սէլանիկ, ասէ թէ ի մար հացի օխան 6 փարայ տային, այժմ սակաւ ինչ ամեցաւ. իգմիր, հացն խիստ թանկ է, մսի օխան 8 փարայ, նմանապէս հալէպ և բոլոր անառօղի և բուսէլիի և սէլանիկու պ (2) քաղաքն 60 տրամ սեաւ հացն

1 ստակ է. աստ ևս փորրացուցին: Տանծին ֆունթն, այսինքն 180 տրամ տանծն 15 սուլտի է, նմանապէս սեղն և ձմերուկն. վերջապէս յէմշի հասրէդ եմ, նաև պանրի.. այսօր մին սեղ տանուլ ետու, բայց յոյժ տորչացայ, զի կարի թանկ գնեալ էին, այսինքն 12 սուլտի, և յառ հացին գնալոց բարկանալոց եմ գնողին Ի ներքոյ արեգական ոչ գոյ սոցին [ժողովրդեան Պելկրատու] նման, զի կարի տարբերք են ի հայական կաշաւթնէ: Համանգամայն հայ են և համանգամայն փոանկք, համանգամայն ուղղափառ են և համանգամայն արտուղի... .. եկեղեցւոյ տեղն չափեցին և զտէքոթթօն առին, և այժմ ոչ սկսին, այլ ի գարնան... .. քանի մի օր կայ, որ ստամպուռ գիր եկն աստ, յորում ծանուցանէ թէ զօրքն թուրքաց խորտակեալ և փախուցեալ են զգօրս պարսից, ի վիտին? ուրախութիւն ևս արարեալ են, նաև սոյնս ճշմարիտ է, զի քառասուն հազար թաթարք բռամբք և ընդդէմ կամաց մոսկովին անցեալ և գնացեալ ի զղլաշու հողն, տակաւին ոչ է յայտ, թէ ի կողմն ի սպահանու գնան և թէ ի պաղատառու վերոգրեալ դազարոսն ասաց թէ ճէզայիրցիք խնդրեցին ի թագաւորէն 2 պէլլիք նաւ և նա յօժարութեամբ շնորհեաց նոցա և ի ճանապարհին պատճառաւ մրկկան նոյն 2 նաւքն, նաև իւրեանց նաւովքն խորատոյզ եղեալ են, չորսն ևս անյայտ է, չեն գիտել իսկապէս թէ նոքա ևս խորատոյզ հղեն թէ ոչ, այլ միայն զչորսն նաւն տեսաք ի միում նաւահանգստի, վերջապէս 12 նաւուց չորս կան, նոքա ևս երկնչին ելանել անտի, զի ի մոռայու շրերն 12 նաւք սպանեալու չըջին և որոնեն զսոսա: Կան զայս ևս ասաց, 3 փոթ[ը] նաւ մալթէզի մերձ ռէզիտու առին զոնեալթանաւն տանկին, տումէնն և սէրէնն կոտորելով, գնաւարաքն, նաև յետ առելոյ գկան և կարասին նոյնոյ նաւուն շրատոյզ արարեալ են զնա: Կա և առեալ են զմի պատուական չէքտիլի, և զմի փոքր թագաւորական նաւ, որ է մեծագոյն քան զքափոթթան, և վասն այսոր պատճառի այժմ զապտան փաշան բազմօք նաւուք չըջի ի սպիտակ ծովն :

Գերայարգութեան քում ծառայ
Եղիա վարդապետ

Յամի փրկութեան մերոյ
1733 Օգոստոսի 29
[Պելկրատ]

ԾԱ.

Եկեղեցին՝ որուն կառուցման մասին կը խօսի Հ. Եղիա՝ Պելկրատու Հայոց կը պատկանի:

Սպա կը նկարագրէ լեհաց քաղաքական շփոթութեան մէկ հետաքրքրական դրուագը, որ տեղի կ'ունենայ՝ ինչ որ կ'երևի՝ իրենց Սաքսոն Օգոստոս Գ.ի թագաւորութեան սկզբնաւորութեան շրջանին (1733-63):

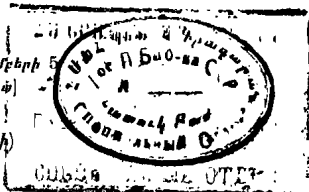
Գերայարգեցելոյ և վսեմագունի տեւառն Մխիթարայ
Աստուածաբանութեան վարդապետի և Աբրայ Հօրն մկրտեմ

Յիսուսաւանդ ողջունի ծանիր, զի սոյն եկեղեցիս հազիւ եզերի ժեռ [15000] ֆորինթով, սոքա ունին քա [2000]. ֆորինթ, ա [1000] ֆորինթ թէ ևս աճ[ե]մներն որ տալոյ լինին, կամ հազարինգհարիւր մեծ բան է, յէր[ի]իցն սակաւ օգնութիւն լինի, կամ հազարինգհարիւր մեծ բան է, յէր[ի]իցն սակաւ օգնութիւն լինի, զի ի գարնան գանձեւոց և աւերելոց են զբնակութիւնս նոցա վասն մերձ գոլոյ ներքնաբերդին, և ի սոցանէ 5 մարդ հազիւ կարէ աղքատօրէն զբնակութիւն ինչ շինել վասն ինքեանց. տան քիրան ևս իստա թանկ է, և ոչ ունին զկարողութիւն ինչ օգնելոյ, թէ և ոմայնք ի սոցանէ

օգնել կարիցեն, կարի սակաւ լինի: Ուստի մտածելով զայս ումանց յառաջագայից աւ-
ճելմաներուն, այսօրեան պարոն Յովանէ. Կիւլեագին, ճանազդգին և այլոց ումանց, խորհուրդ
արարեալ են ներ ինքեանց, թէ ես ի դիմաց նոցին գրիցեմ առ քեզ, այսինքն գերկուս
ինդիրս, որոց մինն է այս, զի դու այդք գրիցես առ սուրբ Ժողովոյն, զի նոքա գրիցեն
առ կայսրն և կամ առ այլ ոք, զի ինքեանք ևս օգնիցեն վասն շինման եկեղեցւոյս մերոյ,
շնորհելով զիրս նիւթեղէնս, այսինքն թուվլայ և քիրէն, զի աստ առատապէս զտանիս
այսպիսի նիւթք թագաւորական, և այսպիսի խնդիրքս կարծեմ ոչ է դէմ սրբոյ Ժողովոյն,
նաև թագաւորին, զի աստ ումանց վանորէից շնորհեաց զայսպիսի նիւթս. ումանց ի
սոցունց ըստ մասին և ումանց ըստ բոլորին: Արդ և իմ մտածելով զսոյնս թերևս վասն
սրբոյ Ժողովոյն մեզ ևս շնորհիցեն, որպէս շնորհեաց այլոց կարգաւորաց: Նրկիրդ
խնդիր սոցին է այս, որ է կարի խելագառական, նաև ըստ ինքեան է անկարելի, որ
է այս, զի սոքա խնդրեն ի քէն, թէ դու այդք վասն սոյնոյ եկեղեցւոյս զումանս զումանս
դրամս հաւաքիցես այդք եղեալ ի մեծամեծաց. և շուրջ զայսու ոչ է պարտ աստէն երկա-
րել, զի է եզական խնդիր: Կարի նեղութեան մէջ եմ, նաև տկար, վասն շինման սոյնոյ
եկեղեցւոյս, զի յառաջակալք զոլով դրամասէրք և զաւլք, նաև անհամաձայնք ցրտապէս
շարժին, և մանաւանդ երեցփոխանն որ է բարկացող և կամապաշտ: Մինաս վ. եղև
քանոնիկ թմշվարու, միշնորդութեամբ թմշվարու ճէնոսլին, 600 ֆորեան ի տարւոյն
բաց ի պատարագէն, նաև յայլոց եկամտից եկեղեցականաց, և այժմ ի վէնա երկրորդմբ
սպասաւորօք շրջի. Լէնացիք առաքեալ են ի ստամպօլ զմի դեսպան, խոստանալով
տալ նոցա զգամանիցան, որպէս զի այնու օգնիցէ ինքեանց: Մեծագոյն խողովութիւն զոյ
ի միջի սոցա: Կայսրն առ սոսա դեսպան յոնաց ասելով թէ զո ոք ի ձէնջ կամիցիք
թագաւորեցանե՛լ ինձ հաճոյ է բաց ի յիստանիսլավէն, սոյն գունակ մոսկոֆուն էլլին
ասացեալ է, նա և ինկիլիզին և ֆուշէմէկին և պուռանտպուռքին, և զարտիսլին որ
է բերան մեծամեծաց Լէնացւոց՝ իւրաքանչիւրոյ դեսպանաց պատասխանեալ է ասելով, թէ
դուք չունիք իրաւունք առ այս ներխառնել զձեզ, զի դուք ի վերայ թագաւորութեանց
ձերոց կարք իշխել և ոչ ի վերայ մեր, զի զորն հաճիմք և զնոյնն ընտրեմք մեզ թա-
գաւոր: Եւ ներ դեսպանացս այսոցիկ առաւել զայլացեալ է պրոանտէրուռքին դեսպանն
և հարկանեալ զսուրն իւր ի վերայ սեղանին, և նա հնգնելով սկսեալ է ուշաթափիլ
առաջի դեսպանին և ասէ զի լինի թէ առանց փասափողոթի գնաս. և դեսպանն ասէ՝«Ին
փասափող ոչ առնում, ինձ ոչ է պիտոյ»», բայց զկնի սակաւուց պիտոյանայ քեզ և
այլն: Արքա կամէին զընտրումն թագաւորին իւրեանց երկարացուցանել, սակայն զօրքն
մոսկոֆու, զօրքն կայսերն, զօրքն սակստին և պոանդէպուռքին, որք այժմ են ի Լե-
նաստան՝ ստիպեն զսոսա շուտով կացուցանել, և եթէ Լէնացիք ընդդէմ կամաց սոցին
առնիցեն, յայնժամ սոքա տիւրելոց են բոամբ ի քաղաքս նոցին: Թէպէտ սոքա նախապէս
ունէին զսոյն խորհուրդս: Հալլարանին որդին 8 միլիօն դրամ պահանջէ ի Լէնացւոց, և
ասէ թէ հայր իմ տուեալ է ձեզ այսքան դրամ: Յետ երկուց և երեք ատուրց յայտնի
կու լինի, թէ ով եղեալ իցէ թագաւոր. Պրոանտէպուռքն 4000 մարդով ինքն գնացեալ
է ընդդէմ ֆրանսիկ զօրացն. նմանապէս զօրքն կայսրն և այլոց, և թիւ սոցին աւելա-
քան զնորին. . .

1733 Սեպտեմբերի 5
(Պեկրաթ)

(Շարունակելի)

Գերայարգութեան քուժ
Հուստագոյն ծառայ
Իղիա վարդապետ

Հ. Ղ. ՏԱՅՆԱՆ